

1 **Il 'homo carnivorus' u la dumonda quanta ch' ils emprims carstgauns mangiavan**

2 Per ils simpatisants da la dieta dal Temp da Crap tempriv (enfin circa 10'000 a. Cr.) è la chaussa
3 clera. Tenor els vivevan ils carstgauns da quel temp pli sanadaivel, eran pli satigls e pli fits. Els
4 mangiavan chaussas, a las qualas lur spezia era s'endisada dapi tschientmilli onns: legums,
5 peschs, fritgs da mar, ch'arn da selvaschina, ovs, fritgs, fletom, ervas, bulieus, nuschs e buns
6 grass sco per exempel ieli d'ulivas. Products elavurads sco zutger, tratgas precuschinadas e
7 finidas sco era grass industrials u era alcohol, latg e graun na devi anc betg da quel temp.

8 Ils antropologs (scenziads che s'occupan da l'origin e dal svilup dals carstgauns) Miki Ben-
9 Dor e Ran Barkai da l'Universitad da Tel Aviv scrivan percenter en ina vasta analisa dal
10 magazin spezialisà «Yearbook of Physical Anthropology» ch' ils antenats dals carstgauns
11 moderns hajan mangià cunzunt ch'arn e grass dad animals, e quai gia en la fasa tempriva dal
12 svilup dals carstgauns avant circa dus milliuns onns. Pir cura ch' animals pli gronds sajan morts
13 ora en diversas parts dal mund e talas funtaunas da nutriment sajan vegnidas pli stgarsas vers
14 la fin dal Temp da Crap, hajan ils carstgauns entschet ad augmentar successivamain lur
15 cumpart da nutriment vegetal, enfin ch' els hajan finalmain entschet – avant circa 10'000 onns
16 – a domesticar animals sco er a cultivar plantas – per daventar purs.

17 Ils antropologs israelits han evaluà in' enorma massa datas per far lur analisa, han rimnà
18 infurmaziuns da varga 400 lavurs scientificas da tut gener che s'occupan dad ina dumonda
19 centrala: Èn ils carstgauns dal Temp da Crap stads carnivors (creatiras che mangian quasi
20 mo ch'arn) ubain plitost omnivors (creatiras che mangian tut)?

21 Per reconstruir il nutriment dals carstgauns dal Temp da Crap han ils perscrutaders evaluà
22 retschertgas davart il metabolissem sco era davart diversas datas geneticas e midadas da la
23 statura e dal tscharvè. «Il cumportament uman sa mida spert, l'evoluziun è dentant plauna ed
24 il corp sa regorda era da sias pli veglias ragischs istoricas», argumentescha Ben-Dor.

25 Ils antropologs israelits Ben-Dor e Barkai emprovan per exempel da cumprovar lur ipotesa cun
26 la concentrasiun d'acid en il magun dals carstgauns temprivs. Quella saja en noss maguns
27 auta, cumpareglia cun omnivors e schizunt cun auters animals da rapina. Cunquai ch' i dovria
28 fitg blera energia da producir uschè bler acid e per tegnair la concentrasiun uschè auta, stoppia
29 quai dar in motiv impurtant persuerter.

30 Carstgauns preistorics èn ids a chatscha d' animals gronds. La ch'arn tanscheva savens per
31 plirs dis u schizunt per emnas e n'era betg protegida dad ir en mal sco ozendi cun metter la
32 ch'arn en frestgera. Ch'arn veglia cuntregneva damai immens bleras bacterias. L'acid agressiv
33 dal magun schliava quest problem. La concentrasiun d'acid fitg auta interpreteschan ils
34 perscrutaders sco relict dal passà, ella saja in «mussament ch' ins haja consumà blers products
35 d' animals». L' auta concentrasiun d'acid protegia anc oz da bacterias nuschaivlas.

36 Il segund indizi impurtant ch' il carstgaun ha in passà genetic sco animal da rapina, è la
37 structura da las cellas da grass dal corp. Omnivors arcunan il grass dal corp en in relativ
38 pitschen dumber da grondas cellas da grass, animals da rapina d' ozendi sco er ils carstgauns
39 fan exactamain il cuntrari: Els possedan fitg bleras, persuerter relativamain pitschnas cellas
40 da grass.

41 Era fastizs archeologics sustegnian lur ipotesa, argumenteschan ils perscrutaders israelits.
42 Uschia mussian analisas dad isotops stabils en l'ossa da carstgauns preistorics che quels
43 hajan mangià charrn fitg grassa, pli probabel derivia quella charrn dad animals gronds. «Far
44 chatscha sin animals gronds n'è betg in hobi», di Ben-Dor. «Far buna chatscha pretenda ina
45 gronda savida.» Ben-Dor renviescha a las numerusas restanzas dad animals gronds sco ils
46 mamuts, ils elefants u ils rinoceros ch'arceologs han chattà sin plazzals d'exchavaziun da
47 carstgauns temprivs. Talas restanzas demussian cleramain ch'il carstgaun era fitg cumpetent
48 sco chatschadur d'animals gronds.

49 Per intgins auters antropologs va l'ipotesa dals perscrutaders israelits memia lunsch. «Il homo
50 erectus tempriv n'era segiramain anc betg in carnivor fitg spezialisà», di Friedmann Schrenk,
51 antropolog da Frankfurt. «Il homo erectus n'aveva anc naginas tecnicas adattadas per far
52 chatscha. Quai che vegn ad avair funcziunà bain, è l'abiltad da stgatschar animals da rapina
53 dad animals gist stgarpads, per exempel cun trair crappa sin quels, uschia che cadavers sajan
54 segir adina stads ina part dal nutriment.»

55 Era Chris Stringer dal «Natural History Museum» a Londra dubita da l'ipotesa dals
56 perscrutaders israelits. «Jau na manegel betg che carstgauns temprivs hajan mangià dapertut
57 mo charrn ed uschia mo ina sort da nutriment. Noss dents e quels dals carstgauns temprivs
58 vesan ora sco quels dad omnivors, sumegliants a quels da portgs ed urs.» Ils carstgauns sajan
59 – pli baud sco era oz – stads opportunists che sajan adina puspè s'adattads e sa nutrids da
60 quai ch'els hajan chattà. Ses facit: «Rimnar e mangiar plantas sto adina esser stà ina part dal
61 nutriment dals carstgauns temprivs.»

62 Ch'ils carstgauns temprivs hajan era mangià plantas, na snegan ils perscrutaders israelits
63 betg. Els sajan dentant senz'auter stads abels da far chatscha sin animals gronds sco per
64 exempel sin elefants, hajan chavà foss en vias ch'ils elefants duvravan per arrivar a las
65 funtaunas d'aua, di Ben-Dor. Il carstgaun n'haja betg survivì cun sa nutrir a moda flexibla,
66 mabain haja d'engraziar ses surviver a sia abiltad da far chatscha sin animals gronds. Perquai
67 che las cundiziuns climaticas sajan però sa midadas ed ils animals da rapina na sajan uschia
68 betg pli vegnids uschè gronds, haja il carstgaun stuì tshertgar funtaunas da nutriment
69 vegetalas.

70 «Per mai èn ils carstgauns temprivs plitost stads gronds sfarlattaders», di Schrenk. Els
71 faschevan bain chatscha sin animals gronds, mangiadas vegnivan dentant mo tshertas parts
72 da l'animal. Ins duvrava ed elavurava plitost las pels, ils dents lungs u las cornas. Tenor
73 Schrenk para uschia er il sfarlattim dad avair sias ragischs en il Temp da Crap tempriv.